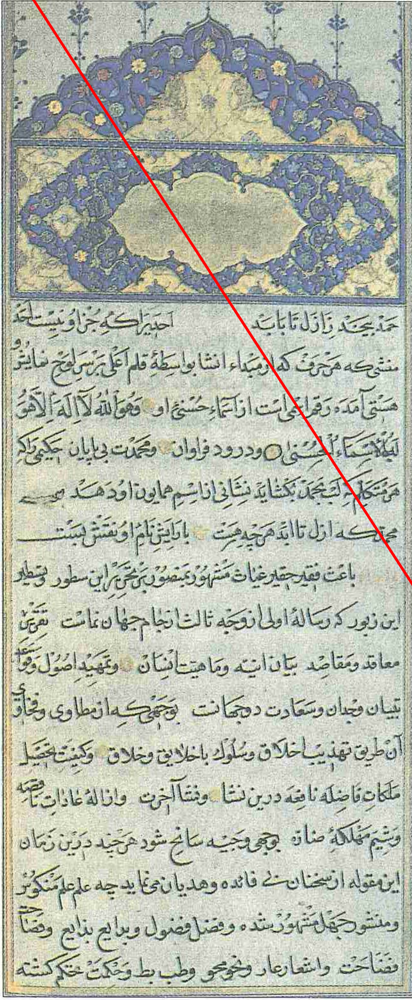

Müellif hattı *Aḫlâḳ-ı Manṣûrî*'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3521/9)

BİBLİYOGRAFYA :

Flügel, *Handschriften*, III, 292-293; Rieu, *Supplement to the Catalogue*, London 1895, s. 108; Âgā Büzürg-i Tahrânî, *eẕ-Ẕerîʿa ilâ teṣânîf-i'ş-Şîʿa*, Necef 1936, I, 378-379; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1534.

 ORHAN BİLGİN

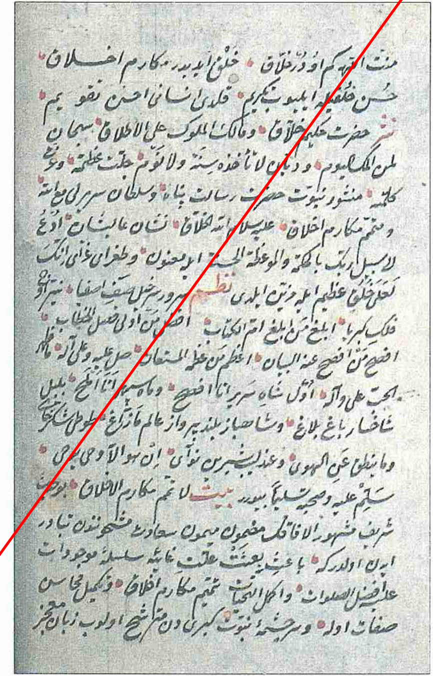
AHLÂK-ı MUHSİNÎ
(أخلاق محسنى)

Hüseyin b. Ali el-Kâşifî'nin (ö. 910/1504) ahlâka dair Farsça eseri.

Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu Ebü'l-Muhsin Mirza adına 900 (1495) yılında kaleme alınmıştır. *Aḫlâḳ-ı Nâṣırî* ve *Aḫlâḳ-ı Celâlî*'den sonra Farsça yazılmış ahlâk kitaplarının en meşhurlarından biri ve müellifinin eserleri arasında en çok beğenilenidir. Eser kırk bab üzerine düzenlenmiştir; her babda ibadet, ihlâs, sabır, sebat, istikamet, şefkat, merhamet, ihsan, sehavet, emanet, diyanet, adalet, şecaat gibi ahlâk ve fazilet kavramlarından biri ele alınmıştır. Bunların her biri tarif edildikten sonra zıt kavramlardan da faydalanılarak açıklamalar yapılmış, yer yer âyet, hadis, hikmetler ve atasözleriyle konuya uygun şiirler zikredilmiştir. Kitap, Şehzâde Ebü'l-Muhsin için yazıldığından öğütler ilk planda onu hedef almaktadır.

Ebû Muhammed Hasan b. Rûzbihân-ı Şîrâzî, *Aḫlâḳ-ı Şemsî* (veya *Aḫlâḳ-ı Şemsiyye*) adıyla esere bir nazire yazıp Şemseddin Muhammed Kurd'a ithaf etmişse de Kâşifî kadar başarılı olamamıştır. Bu nazirenin bir yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lala İsmâil, nr. 237).

Aḫlâḳ-ı Muḥsinî, Doğu ülkelerinde ve özellikle Hindistan'da çok tutunmuş, başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillere çevrilmiştir. Eserin Türkçe'ye ilk tercümesi II. Selim zamanında, Azmî mahlasıyla tanınan Pîr Muhammed tarafından *Enîsü'l-ârifîn* adıyla yapılmıştır (1566). Mütercim eser üzerinde tasarrufta bulunarak ilâveler ve çıkarmalar yapmıştır. Bu tercümenin kütüphanelerimizde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1601; Hamidiye, nr. 629; Lala İsmâil, nr. 243; Şehid Ali Paşa, nr. 1533; İÜ Ktp., TY, nr. 283, 2745, 2757; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2246, 2280, 2281, 2302, 2303; Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Ktp., Muzaffer Ozak kitapları, liste I, nr. 246). Eser daha sonraki tarihlerde Ebü'l-Fazl Muhammed b. İdrîs ed-Defterî, şair Abdurrahman Firâkî, Hoca Sâdeddin'in oğlu Abdülaziz ve Osmanzâde Tâib tarafından da Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu tercümelerin bazı yazma nüshaları da kütüphanelerimizde bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3467; Ayasofya, nr. 2829; Nâfiz Paşa, nr. 848; Esad Efendi, nr. 1806; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan, nr. 2006/1; Râşid Efendi Ktp., nr. 1077; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2244, 2245). Osmanzâde Tâib'in *Ahlâk-ı Ahmedî* adıyla özet olarak yaptığı ve III. Ahmed'e sunduğu tercüme, 1840'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Hüseyin el-Kâşifî'nin bu eseri, şair ve tarihçi Âgehî Muhammed Rızâ (ö. 1874) tarafından Doğu Türkçesi'ne çevrilmiştir. *Aḫlâḳ-ı Nâṣırî* ve *Aḫlâḳ-ı Celâlî* gibi *Aḫlâḳ-ı Muḥsinî* de Avrupalı müsteşriklerin dikkatini çekmiş, belli başlı Batı dillerine kısmen veya tamamen tercüme edilmiş, bu diller-

Aḫlâḳ-ı Muḥsinî'nin Pîr Muhammed b. Ali tarafından tercümesinden bir sayfa
(Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1601, vr. 1ᵇ)

de üzerinde incelemeler yapılmıştır. Eserin İngilizce tercümesi ilk defa 1823 baskısı ile birlikte neşredilmiştir.

Çeşitli ülkelerin kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan *Aḫlâḳ-ı Muḥsinî*, bir kısmı taş basması olmak üzere Hindistan, İran ve diğer bazı ülkelerde birçok defa basılmış, Tahran'da bir ilmî neşri de yapılmıştır (1328 hş./1949).

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vâiz, *Aḫlâḳ-ı Muḥsinî*, Bombay 1300, Giriş; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 37-38; H. Ethé, *Târîḫ-i Edebiyyât-ı Fârsî* (trc. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş., s. 267, 269; Nefîsî, *Târîḫ-i Naẓm u Nes̱r*, I, 404; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1591-1593; Hânbâbâ, *Fihrist*, I, 137-138; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 525; G. M. Wickens, "Aḳlāq-e Moḥsenī", *EIr.*, I, 724.

 M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

AHLÂK-ı NÂSIRÎ
(أخلاق ناصرى)

Nasîrüddîn-i Tûsî'nin (ö. 672/1274) ahlâk ve ahlâk felsefesiyle ilgili temel konuları ele alan Farsça eseri.

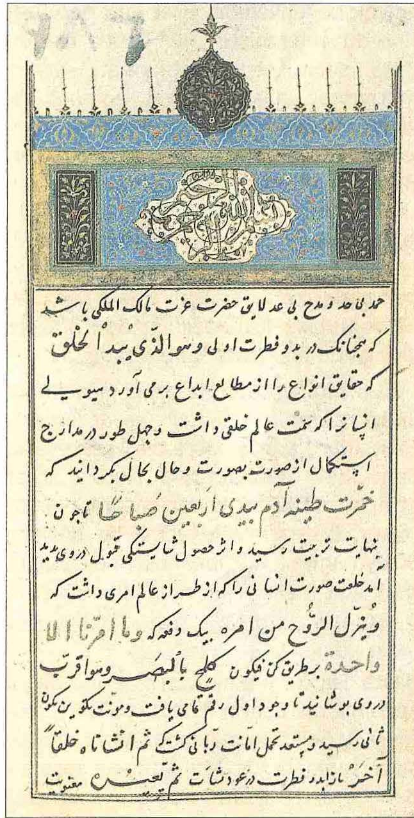
İsmâilî emîrlerinden Nâsırüddin Abdürrahîm b. Ebû Mansûr'un isteği üzerine muhtemelen 633 (1236) yılında yazılan eser, insanın ahlâkî şahsiyetini oluş-

turan alışkanlıkların, fazilet ve reziletlerin nasıl meydana geldiğini ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu felsefî bakımdan tam bir titizlikle araştırmayı, faziletleri geliştirme ve reziletlerden korunma yollarını göstermeyi gaye edinmiştir. *Ahlâk-ı Nâsırî*'de beşerî sıfatlar, huylar ve alışkanlıklar ayrı ayrı inceleme konusu yapılmış, ruhî ve mânevî hastalıkların teşhis ve tedavisi, başka bir deyişle, ahlâkı koruma ve güzelleştirme yolları gösterilmiş, bu suretle ahlâk ilminin "mânevî tıp" ilmi olduğu şeklindeki Ebû Bekir er-Râzî'den beri İslâm âleminde yaygınlaşan klasik görüş devam ettirilmiştir. Eser, bu sahada yazılan Farsça kitapların ilki ve günümüze kadar ulaşmış olanların en değerlisidir. Bu özelliğiyle İslâm dünyasında ahlâk alanında yazılmış daha sonraki eserlerin pek çoğuna şekil ve muhteva bakımından örnek olmuştur.

Ahlâk-ı Nâsırî bir mukaddime ile üç "makale"den meydana gelir. "Tehzîbü'l-ahlâk" adlı ilk makale, "Mebâdî" ve "Makāsıd" başlıklı iki bölüm halinde olup on yedi fasıldır. Aile ahlâkı ve idaresinden bahseden "Tedbîrü'l-menâzil" adlı ikinci makale beş, "şehirlerin yönetimi" anlamına gelen, siyasî ve sosyal ahlâk bahislerinin yer aldığı "Siyâsetü'l-müdün" adlı üçüncü makale ise sekiz fasıl olup sonuncusu Eflâtun'a atfedilen bazı öğütleri ihtiva eder.

Eserin başlıca kaynağı, İbn Miskeveyh'in *Kitâbü Tahâreti'l-a'râk fî tehzîbi'l-ahlâk* adlı Arapça eseridir. Tûsî, önce Farsça'ya tercüme ettiği bu kitabı daha sonra bazı değişiklikler yaparak eserine katmış, böylelikle *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin birinci makalesi olan "Tehzîbü'l-ahlâk" bölümü meydana gelmiştir. "Tedbîrü'l-menâzil" kısmında daha çok İbn Sînâ'nın aynı adı taşıyan risâlesinden, üçüncü makalesinde de Fârâbî'nin *es-Siyâsetü'l-medeniyye*'sinden istifade etmiştir. Tûsî, eserin önsözünde belirttiği gibi, İbnü'l-Mukaffa'ın "edeb"leri ile Eflâtun, Aristo ve Kindî'nin risâleleri gibi diğer kaynaklardan da faydalanmış ve bunlardan iktibaslar yapmıştır. İsmâilîler'in kalesinin Hülâgû Han tarafından fethedilmesi üzerine hapisten kurtulan ve kitabını gözden geçirerek yeni bir önsöz ekleyen Tûsî, bu önsözde, eserin bazı yerlerini değiştirip onu yeni velinimetlerine takdim ettiğini de belirtmiştir. Eserin bugün elde bulunan şekli bu ikincisidir.

Ahlâk-ı Nâsırî, çeşitli kaynaklardan faydalanılarak yazılmış olması itibariyle orijinal değilse de düzenlenişi, önemli tarif ve açıklamaları ve bilhassa özlü muhtevası ile yeni bir eser hüviyetini taşımaktadır. H. Ethé, onun üslûp bakımından kuru ve Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'sinden daha az fasih olduğunu söylüyorsa da bu iddiaya katılmak mümkün değildir.

Ahlâk-ı Nâsırî'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2833)

Ahlâk-ı Nâsırî'nin İran'da ve İran dışında, tam veya eksik olmak üzere, seksene yakın yazma nüshası vardır. İlk şerhi, Şah Âlemgîr zamanında, Abdurrahman b. Abdülkerîm Abbâsî-yi Burhânpûrî tarafından 1687'de yapılmıştır. İlk olarak 1269'da (1853) Kalküta'da yayımlanan eserin (bk. Sarton, II/2, s. 1012), bir kısmı taş basması olmak üzere Hindistan, İran ve Pakistan'da çeşitli neşirleri yapılmışsa da M. Minovî ve A. R. Haydarî neşri (Tahran 1356 hş.) dışındakilerin hiçbiri ilmî değildir. Celâl Humâî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'den seçmeler yapmak ve bunlara dipnotlar, lugatçe ve bir önsöz ilâve etmek suretiyle hazırladığı *Müntehab-ı Ahlâk-ı Nâsırî* (Tahran 1320 hş.) adlı önemli çalışması okullarda okutulmak üzere İran Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Eskiden beri müsteşriklerin dikkatini çeken ve çeşitli dillere çevrilen eserin İngilizce tam tercümesi M. Wickens tarafından yapılmıştır (*The Nasirean Ethics*, London 1964). Sovyet yazarı Rehim Sultan Ovundur da çeşitli nüsha farklarını dikkate alarak eseri Âzerî Türkçesi'ne çevirmiştir (Bakü 1980).

BİBLİYOGRAFYA :

Celâl Humâî, *Müntehab-ı Ahlâk-ı Nâsırî*, Tahran 1320 hş., Giriş; a.mlf., "Mukaddime-i Kadîm-i Ahlâk-ı Nâsırî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, III/3, Tahran 1956, s. 17-20; *Yâdnâme-i Tûsî*, Tahran 1336 hş., s. 117; Ethé, *Târîh-i Edebiyyât*, s. 267-269; Rızâzâde Şafak, *Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân*, Tahran 1341 hş., s. 357; Vahîd-i Dâmgânî, *Ahlâk-ı Nâsırî* [Tûsî], Tahran 1344 hş., Mukaddime, s. 28; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1534-1538; Yârşâtır, *Fihrist*, I, 139; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, II/2, s. 1011-1012; Tüten Özkaya, "Sovyetler Birliği'nde Nasîruddîn-i Tûsî'nin Ahlâk-ı Nâsırî Eseri Üzerine Çalışmalar", *Erdem*, IV/10, s. 273-290; G. M. Wickens, "Aklāq-e Nāṣerī", *EIr.*, I, 725.

M. Nazif Şahinoğlu

el-AHLÂK ve's-SİYER

(bk. MÜDÂVÂTÜ'n-NÜFÛS).

AHLÂKU'l-EŞRÂF

(اخلاق الاشراف)

Ubeyd-i Zâkânî-i Kazvînî'nin (ö. 772/1371 [?]) **devrindeki bir kısım ileri gelenlerin ahlâk ve davranışlarını tenkit eden Farsça eseri.**

740 (1339) yılında kaleme alınmıştır; müellifin mensur eserlerinin en önemlisi sayılır. Eser, adıyla Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Evsâfü'l-eşrâf*'ını andırırsa da gaye ve muhteva itibariyle ondan farklıdır. Esere bu ismin verilmesinde mahirane bir alay ve edibane bir kınama sezilmektedir. Zâkânî bu kitabında Sa'dî'nin *Gülistân*'ında kullandığı üslûbu taklit etmeye çalışmış, ancak onun kadar başarılı olamamıştır. Müellifin, kendi devrindeki yönetici kadronun ve onların yolunda gidenlerin İslâmî esaslara saygılı olmadıklarını, fazilet olarak telakki ettikleri şeylerin hiçbir ahlâkî yönü bulunmadığını çekinmeden ve bir edibe yaraşır şekilde ortaya koyması eserin en önemli özelliğidir. Ubeyd-i Zâkânî, *Ahlâku'l-eşrâf*'ın önsözünde gerçek eşrafın (şerefli kişiler) kimler olduğunu belirt-